

Hoe bijzonder is het bijzondere onderwijs in Nederland?

De inrichting van het Nederlandse onderwijs is uniek. Zo luidt de communis opinio. Men bedoelt dan niet de verschillende onderwijstypen als beroepsonderwijs, VWO of universiteit. Die verschillen zijn allemaal aan de hand van buitenlandse equivalenten uit te leggen, en dat is ook niet moeilijk omdat die buitenlandse equivalenten vaak model hebben gestaan bij de inrichting van het Nederlandse onderwijstype. Vaak bedoelt men dan ook niet de belangrijke rol die diploma's in de Nederlandse samenleving spelen, want op dat punt verschillen de moderne samenlevingen slechts weinig van elkaar. In alle moderne landen is onderwijs het nieuwe produktiemiddel geworden en dat biedt weinig mogelijkheden voor afwijkingen. Soms bedoelt men zelfs niet de openlijke selectie van leerlingen op twaalfjarige leeftijd, aan het eind van het basisonderwijs. In veel andere landen is die openlijke selectie verschoven naar het midden of zelfs het eind van het secundair onderwijs, tussen de zestien en de achttien jaar. Maar hoe afwijkend Nederland hier ook lijkt, in de praktijk is zij het niet. De verborgen selectie vindt in die andere landen al veel eerder en minder controleerbaar plaats dan het moment van de openlijke selectie en het Nederlandse stelsel biedt door zijn vele 'stapel-' en 'doorstroom-' mogelijkheden veel mogelijkheden de vroegtijdige selectie te corrigeren. Deze combinaties van verborgen en openlijke selectie leiden ertoe dat de ongelijkheid in het Nederlandse onderwijs ongeveer even groot is als in die andere landen, maar zeker niet groter, ondanks de vroegtijdige selectie.

Nee, het Nederlandse onderwijs zou uniek zijn door zijn openbaar en bijzonder onderwijs. Buitenlanders geloven dat graag van ons, zoals blijkt uit OECD rapporten over het onderwijs. Toch is die uniciteit een mythe, zowel wat betreft zijn ontstaan als wat betreft zijn huidige functies.

Het ontstaan van het openbaar en bijzonder onderwijs is terug te voeren op de ingrijpende gebeurtenissen in Europa aan het eind van de achttiende eeuw: de Franse Revolutie, de napoleontische veroveringsoorlogen, de restauratie en de al dan niet mislukte liberale omwenteling. Tijdens al die gebeurtenissen speelde de macht over en de financiering van het onderwijs een grote rol. De machthebbers die voortkwamen uit de Franse Revolutie probeerden via he

publieke onderwijs republikeinen te vormen uit overwegend monarchistisch ingestelde Fransen (onze eigen Durkheim speelde bij deze indoctrinatiepoging nog een rol), maar de financiering en de rekrutering van politiek betrouwbare en gekwalificeerde onderwijsgegenden vormden de grootste hindernissen. Humbolt deed zijn beroemde voorstellen tot onderwijs-hervorming toen Napoleon Berlijn introk en Pruisen een Franse vazalstaat was geworden: zijn oogmerk was het herstel van de Duitse natie. In al die landen golfde de strijd om het onderwijs heen en weer tussen revolutionairen en conservatieven, tussen de overheid en de gevestigde kerk, tussen de lokale belastingbetaler en de nationale staat, tussen gevestigden en buitenstaanders. Al deze ingrijpende gebeurtenissen beroerden Nederland wel maar leidden tot veel minder scherpe conflicten en tot minder duidelijke overwinnaars. In de meeste landen zijn vergelijkbare resten van deze strijd om het onderwijs te vinden en vaak zijn de oude tegenstellingen daar nog duidelijk springlevend. In België is de tegenstelling tussen het openbaar onderwijsnet en het door de overheid gefinancierde katholiek onderwijsnet nog zo diep dat een docent die in het ene net gewerkt heeft geen werk meer in het andere kan vinden. In Frankrijk was de grootste demonstratie tegen het regime-Mitterand niet gericht tegen zijn socialistische ingrepen of tegen zijn corruptie, maar tegen een verschuiving in de balans tussen het katholiek en publiek onderwijs ten koste van de eerstgenoemde. In Beieren weigert de regering kruisbeelden weg te halen uit openbare scholen, ondanks een uitspraak van het constitutionele hof in Frankfurt.

Het enige unieke in Nederland is dat deze klassieke tegenstellingen van hun politieke en inhoudelijke lading zijn ontdaan: het katholieke en protestantse onderwijs is er allang niet meer op uit Nederland te herkerstenen in een door hen gewenste richting, maar kan nog slechts levensbeschouwelijke vorming bieden door gebrek aan gelovige onderwijsgegenden en het wegvallen van de vraag naar godsdienstige socialisatie bij de ouders.

Ook het huidige functioneren van het bijzonder onderwijs in Nederland is niet uniek. In de Verenigde Staten is thans een groot debat gaande over de mogelijkheid ouders belastingvrijstelling te geven als zij hun kind niet naar een openbare maar naar een katholieke school sturen. Die vrijstelling hebben Amerikaanse ouders niet, zij moeten dubbel betalen, net als de katholieke en protestantse ouders onder Thorbecke die hun kinderen niet naar een openbare school wilden sturen. Net als toen in Nederland (Kuyper, Schaapman), is het in de USA nu politiek rechts (Reagan, Bush) die deze dubbele belasting bestrijdt en het recht van de ouders op door hun gewenst onderwijs (parental choice) opeist. Dat noemen zij daar een 'voucher' systeem: je mag je belasting voor het onderwijs besteden bij de school van jouw keuze. Daarom lijkt het huidige debat in de USA zo erg op de debatten in Nederland aan het eind van de vorige eeuw en tijdens de onderwijsapificatie. Daarom vindt politiek rechts in de USA dat het huidige Nederlandse onderwijsstelsel erg lijkt op een stelsel zoals zij dat wensen: ouders kunnen zelf hun school kiezen en er is een vorm van nationaal toezicht op de kwaliteit van scholen. Het wantrouwen tegen de politiek dat rechts in de USA heeft, is niet uniek voor dat land. In allerlei landen (bijvoorbeeld Australië) groei het percentage godsdienstige scholen echter

niet omdat die landen godsdienstiger worden maar omdat die godsdienstige scholen een goed middel zijn om zich te onttrekken aan de invloed van de overheid. Dat wantrouwen tegen de politiek is ook de verklaring waarom in landen (zoals Nederland) die ongodsdienstig zijn geworden, het katholieke en protestantse onderwijs niet is verdwenen, maar zelfs is gegroeid. Ouders geven de voorkeur aan die scholen voor hun kinderen waar die het minst blootgesteld worden aan de politieke ingrepen, omdat zij de kwaliteit van het onderwijs aan hun kinderen daardoor bedreigd zien.

Ook het huidige functioneren van het bijzonder onderwijs in Nederland is dus niet uniek. Het weerspiegelt dit wantrouwen tegen de overheid en de huidige inrichting wordt daarom door Amerikaans rechts als ideaal gezien. Maar ik weet niet of dit nu met 'Nederland gidsland' wordt bedoeld.

Jaap Dronkers